

Z VÝCHODNÍCH ČECH NA DRUHÝ KONEC SVĚTA¹⁾

„*It is a Long Way to a New Home.*“

Michal STROBACH

Mnozí z těch, kteří byli v průběhu druhé světové války násilím zavlčeni na nucenou práci či internaci do Německa, stáli po květnových dnech 1945 před těžkou otázkou, zda se vrátit do své původní vlasti, nebo se pokusit o nový začátek v některé ze západních zemí. Je zřejmé, že nejen geopolitické poměry způsobily, že návrat mnoha z nich byl prakticky nemožný.

Pro tyto „vysídlence“ se novou nadějí staly uprchlické tábory pod správou mezinárodní organizace UNRRA,²⁾ která získala jednoznačnou podobu po konferenci v Bílém domě 9. listopadu 1943.³⁾ Cílem této organizace byla mimo jiné repatriace a podpora uprchlíků, kteří se dostanou pod spojeneckou kontrolu na konci války. Civilní záchranné týmy z UNRRA byly pověřeny koordinací humanitárního úsilí a řízením táborů, vznikajících především v Německu, Rakousku a Itálii.⁴⁾ Jejich činnost byla pečlivě připravována již od podzimu 1944, kdy začal na základě prvních odhadů a průzkumů tréninkový program pro přípravné týmy na Univerzitě v Marylandu v USA a v Readingu a Londýně ve Velké

1) Studie je výstupem specifického výzkumu FF UHK 2014 s názvem *Československá emigrační vlna 1948 na příkladu konkrétního životního příběhu.*

2) *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* (Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu).

3) Dohoda známá jako *Agreement for United Nations Relief and Rehabilitation Administration* z 9. listopadu 1943 byla signována zástupci 44 zemí, včetně Československa. Plné znění dostupné online z URL: <<http://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431109a.html>>, [cit. 1. 6. 2014].

4) United States Holocaust Memorial Museum (online). Dostupné z URL: <<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005685>>, [cit. 1. 2. 2014].

Británii. Od března 1945 pak také na evropské pevnině v Jullouville ve francouzské Normandii.⁵⁾

Ačkoli se jen od května do prosince 1945 těmto záchranným týmům podařilo repatriovat více než šest miliónů osob, nebyly schopny zvládat nápor nově příchozích uprchlíků z východu. Tato situace se týkala rovněž osob, které se vrátit odmítly (zejména židovského původu a osob osvobozených z koncentračních táborů) a těch, kteří byli odsunuti z Československa a dalších zemí po květnu 1945. Pro všechny tyto osoby byl spojenci zaveden termín *displaced persons* (DP).⁶⁾ Protože bylo zřejmé, že činnost na podporu uprchlíků bude pokračovat i v následujících letech, byla v roce 1947 působnost UNRRA v oblasti pomoci DP's převedena na nástupnickou organizaci IRO.⁷⁾ Jen do roku 1948 vzniklo v Německu, Rakousku a Itálii několik set uprchlických táborů pod záštitou UNRRA/IRO a mnohé další byly zřízeny samotnými zeměmi.

Uprchlická vlna prošla od roku 1945 významnou proměnou. Již od konce války byla situace nejen migrantů v Německu a Rakousku v drobnohledu mnoha zpravodajských služeb, včetně té československé.⁸⁾ Mo-

5) W. ARNOLD-FORSTER, *U. N. R. R. A. 'S Work for Displaced Persons in Germany*, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 22, No. 1 (Jan., 1946), s. 1–13. Přípravných kurzů se účastnilo přibližně 40–50 účastníků, mezi těmi na britských ostrovech nechyběli ani Čechoslováci a Poláci, neboť se usilovalo především o multikulturní pojetí budovaných týmů. Na programu třetí rady UNRRA v srpnu 1945 bylo rovněž hlasováno o podpoře UNRRA týmů k činnosti směřující k návratu uprchlíků zpět do zemí původu. Pro usnesení hlasovalo 28 zemí, 4 země – SSSR, Jugoslávie, Polsko a Československo byly tehdy proti. Například pro Československo byla podpora návratu sudetských Němců, kteří mezi uprchlíky také patřili, nemyslitelná.

6) K problematice pojetí a vymezení *displacementu* v poválečném období blíže Monika MANDELÍČKOVÁ, *Displacement z pohledu migračních studií: československá uprchlická vlna po roce 1948 jako příklad displaced person*, Sociální studia 2, 2004, s. 155–169.

7) *International Refugee Organisation* (Mezinárodní organizace pro uprchlíky) byla založena 20. dubna 1946 a její činnost byla kodifikována zakládajícím statutem (*Constitution of the International Refugee Organization*), který byl přijat Valným shromážděním OSN 15. prosince 1946. Od roku 1952 byla nahrazena Úřadem Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (UNHCR).

8) O utváření Československé zpravodajské služby a jejím fungování v tomto období blíže viz studie Matej MEDVECKÝ, *K počiatkom Československej rozviedky*, Pamäť národa, 2012, č. 1, s. 18–32. Zájem vzbuzovali nejen českoslovenští občané, ale také příslušníci národnostních skupin, kteří v ČSR do konce války žili a kteří se po vstupu sovětské armády rozhodli naše území opustit. Blíže k situaci uprchlíků z ČSR (s původem v zemích SSSR), kteří

nitorovány byly různé skupiny uprchlíků a pozornost byla věnována také situaci sudetských Němců, na jejichž pomoc již od roku 1945 v Německu vznikaly mnohé civilní i církevní organizace.⁹⁾ Významné zaměření zpravodajských služeb získal na svou osobu také gen. Lev Prchala či členové zakázaných nebo opozičních politických stran.¹⁰⁾ Zájem zpravodajských služeb o migranty zesílil zejména poté, co rokem 1948 naznalo uprchlictví zela nové podoby.¹¹⁾

Politické uprchlictví

Vyhrocená situace ve střední a východní Evropě způsobila, že do uprchlických táborů nově přicházeli i ti, pro něž hlavním důvodem odchodu nebyl jen nesouhlas se změnou politické situace v jejich vlasti, ale dokonce snaha o aktivní boj proti těmto změnám, který v nastolených podmínkách nepřicházel v úvahu. „*Politická emigrace obvykle usilovala (pokud nere-zignovala nebo neztužněla) jen o jediné: rozklad, pád a rozdrčení té vládní či státní moci, která ji vytvořila. Tohoto cíle mohlo být dosaženo válkou, kterou jiný stát nebo skupina mocností zvedla proti zemi, z níž politická emigrace vyšla (aniž často měla co společného s ideály či politickými ambicemi této organizace); nebo revolucí, konspirací, převratem v zemi, již emigrace byla nucena opustit.*“¹²⁾

se nacházeli v bavorském Deggendorfu, viz Archiv bezpečnostních služeb Praha (ABS), fond Hlavní zpráva vojenské kontrarozvědky (f. 302), signatura (sign.) 302-136-6. Tábor nesl označení UNRRA Team 55 a jeho obyvateli byli především Židé a Rusové.

9) Takovými organizacemi byly například tzv. Církevní pomocné středisko (Kirchliche Hilfsstelle) ve Frankfurtu nad Mohanem nebo Pomocné středisko pro uprchlíky ze sudetských území (Hilfsstelle für Flüchtlinge aus den Sudetengebieten) a další. Blíže k problematice sudetoněmeckých uprchlíků např. práce Václav KURAL a kol., *Studie o sudetoněmecké otázce*, Praha 1996. O tom, že Německo nebylo vždy konečnou cílovou destinací sudetských Němců po roce 1945 např. studie Jiří ŠTĚPÁN, *Emigrace sudetských Němců z Československa do Švédska po roce 1938*, in: Česká, slovenská a československá dějiny/Osudové osmičky v našich dějinách, Hradec Králové 2008, s. 209–215.

10) O činnosti gen. Lva Prchaly blíže Karel KAPLAN, *Pouňorový exil 1948–49*, Liberec 2007, s. 35–48; též Jan KUKLÍK – Jan NĚMEČEK, *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939–1945*, Praha 2004.

11) ABS, f. 302, sign. 302-136-5, 302-136-6. Zejména československá vojenská kontrarozvědka se věnovala také činnosti předválečné politické reprezentace, mezi které patřili například Wenzel Jaksch nebo Lodgman von Auen.

12) Pavel TIGRID, *Politická emigrace v atomovém věku*, Praha 1990, s. 11. K typologizaci snah československých politických uprchlíků po únoru

Československá uprchlická vlna, kterou lze po únoru 1948 vnímat především jako emigraci politickou, se v prostředí uprchlických táborů aktivně zapojovala do všech oblastí společenského života, které mohly podpořit jejich společné snahy. Roztříštěnost a nehomogenost tohoto úsilí lze snadno vysledovat především na příkladu představitelů jednotlivých politických stran v exilu.¹³⁾ Ačkoli političtí uprchlíci přicházeli do sběrných táborů v okamžiku, kdy již byl zaveden systém práce s uprchlíky, tj. jejich existence byla díky práci IRO zajištěna, šance na okamžitou cestu za vysněným cílem byla často zdlouhavá, ne-li nemožná. Zvýšený tlak exilových politických představitelů vyústil 8. dubna 1948 v Londýně ve vznik *Czechoslovak Relief Committee for Political Refugees*, organizaci, jejímž hlavním cílem byla pomoc uprchlíkům z ČSR.¹⁴⁾ Z počátku malá organizace našla velmi brzy mnoho následovníků po celém světě. Jedním z duševních otců byl i dr. Ján Papánek,¹⁵⁾ jehož aktivity v USA vedly ke vzniku *American Fund for Czechoslovak Refugees* (AFCR). Tento fond zajišťoval především finance pro činnost vznikajících exilových spolků a hnutí a také poskytoval záruky za jedince snažící se získat vízum do USA. Byla to právě zásluha dr. Papánka, že americká administrativa

1948 blíže např. Karel KAPLAN, *Poúnorový exil*, s. 10–11. Kaplan se rovněž zmiňuje o dalších skupinách v této *nové vlně* emigrace, které byly často opomíjeny, a to o tzv. dobrodruzích, kteří se pokoušeli zapojit do boje proti komunismu v řadách cizích armád nebo též o emigraci hospodářské. Spolehlivě však skutečnou sociální skladbu této emigrační vlny nelze určit; na okraj stojí také za zmínku, že ve stejném období se naopak Československo stalo cílovou destinací politických uprchlíků z Jugoslávie, Řecka, Itálie či Španělska. K této problematice blíže např. Milan BÁRTA, *Právo azylu. Vznik politické emigrace v Československu po roce 1948*, Paměť a dějiny, 2011, č. 1, s. 15–22.

13) Miloš TRAPL, *Exil po únoru 1948. Počátky politické organizovanosti a vznik Rady svobodného Československa*, Olomouc 1996, s. 6–23. V této etapě opustilo Československo možná až 60 tisíc osob, přestože přesný počet nelze vyčíslit ani na základě zpráv StB, ani na základě pozdějších rozborů jednotlivých autorů.

14) Vojtech JEŘÁBEK, *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, Praha 2005, s. 13. Za vznikem organizace stáli Jozef Lettrich, Fedor Hodža, Vladimír Krajina, Adolf Klimek, Blažej Vilím, Juraj Slávik a Ján Papánek. O vzniku organizace informoval na svých stránkách také zahraniční tisk, například britský *The Spectator* v článku *Czechoslovak refugees* z 15. dubna 1948.

15) JUDr. Ján Papánek, velvyslanec ČSR při OSN v letech 1945–1950. Po únoru 1948 vyvolal k situaci jednání Rady bezpečnosti OSN a svůj nesouhlas s poúnorovými událostmi v ČSR se snažil přetavit v činnosti ve prospěch československých uprchlíků. Nová poúnorová vláda se od podzimu 1948 neúspěšně snažila o jeho odvolání z funkce. K jeho osobě blíže viz Slavomír MICHÁLEK, *Ján Papánek. Portrét 1896–1991*, Bratislava 1998.

Harryho S. Trumana navýšila v květnu 1948 kvótu pro československé uprchlíky ještě o 2 tisíce osob.¹⁶⁾ Snahy představitelů exilového politického života byly završeny v únoru 1949 vznikem *Rady svobodného Československa*,¹⁷⁾ přesto ale nelze tuto organizaci považovat za zastřešující pro celé exilové politické spektrum. Situaci uvnitř vlastní RŠČ navíc komplikovala vnitřní nejednotnost jejích členů, čímž se snižoval její faktický politický vliv.¹⁸⁾

Cesta do exilu

Za této situace se pro odchod do exilu rozhodlo i několik bývalých frekventantů Letecké vojenské akademie v Hradci Králové. Následovali tak příklad svých učitelů z řad bývalých příslušníků RAF,¹⁹⁾ kteří se po únoru 1948 rozhodli pro svůj již druhý exil.²⁰⁾ Na rozdíl od svých učitelů však byly jejich podmínky často ztíženy nemožností přechodu hranic za pomoci letadel, neboť k odchodu je donutily až okolnosti po propuštění z řad letectva pro „*nesouhlasný postoj k lidově demokratickému zřízení*.“²¹⁾ První skupina opustila Československo již záhy po únoru 1948.²²⁾ Skupina

16) Jednotlivé státy podmiňovaly akceptaci uprchlíků ročními kvótami, např. do USA byl roční limit 200 000 osob. Blíže k problematice viz Monika MANDELÍČKOVÁ, *Divoká místa*, Listy, 2004, č. 2; V. JERÁBEK, *Českoslovenští uprchlíci*, s. 13. Kongresem USA vydaný *Displaced Person Act* z 25. června 1948, upravoval postavení politických uprchlíků, kterým nově umožňoval získat americká víza. V roce 1953 nahradil tento zákon *Refugee Relief Act*.

17) Deklarace o vzniku RŠČ byla uveřejněna 25. února 1949 skupinou třiceti významných exilových politiků. Text, který sepsal Ferdinand Peroutka, se stal politickým manifestem pro obnovu demokracie v Československu. Blíže viz Bořivoj ČELOVSKÝ, *Politici bez moci: první léta exilové Rady svobodného Československa*, Šenov u Ostravy 2000. K okolnostem vzniku RŠČ viz M. TRAPL, *Exil*, s. 24–28; Francis D. RAŠKA, *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949–1960*, Praha 2009.

18) Nejen o situaci vnitřní nejednotnosti RŠČ blíže Jan CHOLÍNSKÝ, *Nesmířitelný rozkol 1948–1956. Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí*, Securitas Imperii, 2010, č. 1, s. 52–87.

19) Royal Air Force (Britské královské letectvo).

20) Blíže viz Michal STROBACH, *Druhá emigrace bývalých příslušníků RAF na příkladu Letecké vojenské akademie v Hradci Králové*, in: *České, slovenské a československé dějiny 20. století*, V., Hradec Králové 2011, s. 117–124.

21) Vojenský ústřední archiv – vojenský historický archiv Praha (VÚA-VHA), fond Ministerstvo národní obrany 1949 (f. MNO 1949), hl. št./vel. letectva, č. j. 10482 Taj.

22) V LVA došlo po únoru 1948 k propuštění učitelů i akademiků v několika vlnách. Na základě podnětu z MNO z 28. února 1948 navrhl pro nespolehlivost vyloučit akademiky již 9. března 1948 velitel akademie plk. Ryppl. Nařízení

bývalých akademiků, kteří se po propuštění od letectva neúspěšně pokusili o únos letadla, strávila mnoho let v komunistických žalářích a práci v uranových dolech. Jednomu z nich, Vlastimilu Klenovskému, se stal neúspěšný pokus o únos letadla osudným, jelikož byl při tomto pokusu i se svou snoubenkou zastřelen.²³⁾

Cesta do exilu nebyla snadná a vedla nejprve přes samotnou hranici Československa. Většina z akademiků se rozhodla pro cestu přes zelenou hranici, která probíhala často za dramatických okolností.²⁴⁾ Nelze dnes spolehlivě říci, který z akademiků opustil Československo jako první, jelikož seznam uprchlíků v púnorovém období velmi rychle narůstal, především v závislosti na stupňující se represi uvnitř akademie. Některým, jako např. poručíku Milanu Hořavovi, čerstvému absolventu prvního nástupního ročníku Letecké vojenské akademie, se podařilo využít pro svůj útěk letadlo během služby u 5. leteckého pluku v Českých Budějovicích.²⁵⁾ Přejít hranice řešilo mnoho akademiků z důvodu bezpečnosti individuálně, mnozí naopak plánovali útěk společně.²⁶⁾ Původní záměr využít k hromadnému

k jejich vyloučení přišlo 13. března 1948 a toto rozhodnutí stvrdil osobně Bedřich Reicin. Později následovaly další vlny propuštění akademiků i učitelů, které pokusy o odchod do exilu jenom posílily. Blíže viz Michal STROBACH, *Únor 1948 v paměti frekventantů Letecké vojenské akademie v Hradci Králové*, in: Jiří Petráš a kol., *Příběh je základ... a lidé příběhy potřebují... aneb Teoretické a praktické aspekty orální historie, Jihočeský sborník historický – Supplementum 3, České Budějovice 2010, s. 179–190.*

23) Blíže k nepovedenému únosu dvou letadel z letiště v Chocni bývalými akademiky LVA viz Jaroslav KLENOVSKÝ, *Akce LET*, Brno 1999.

24) V období těsně po únoru 1948 ještě nebyla státní hranice po celé délce nepropustně uzavřena a především zelená hranice byla nejčastěji překonávána. Umístění trvalých zátarasů vrcholilo v 50. letech. Blíže k problematice organizace ostrahy státní hranice ve sledovaném období např. Martin PULEC, *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrcených na státních hranicích 1945–1989*, ÚDV, Praha 2006; Jan HANZLÍK, *Československá emigrace očima tajných materiálů*, *Securitas Imperii* 9, 2002, s. 269–270; Zdeněk JIRÁSEK, *Československá púnorová emigrace v exilu*, Brno 1999, s. 11–24.

25) Pravděpodobně se tak stalo 19. července 1948, kdy s letounem Supermarine Spitfire LF Mk. IXE přelétl hranici s Rakouskem a při nouzovém přistání letoun poškodil. Ačkoli osudy por. Hořavy nejsou blíže známy, je doložen jeho pozdější pobyt v Montrealu v Kanadě, kam Milan Hořava později emigroval. Za tuto informaci autor děkuje plk. let. v. v. Jiřímu Kořistkovi, Ontario, Kanada. Úlet por. Hořavy se stal záminkou pro perzekuci několika dalších akademiků, kteří v Československu zůstali.

26) Autor má doložen společný útěk dvojic bývalých akademiků přes zelenou hranici: Jaroslav Tošner – Václav Chadim, Oldřich Koláček – Jiří

úletu všesokolský slet v červnu 1948 byl zmařen a tento slet se pro mnohé stal poslední příležitostí vzlétnout.²⁷⁾

Někteří frekventanti navázali po svém vyloučení z akademie za účelem překonání hranic kontakt s podzemním hnutím, které převádělo vojenské osoby. Počátkem října 1948 se proto několik dní schovávali na Vinohradech a čekali na vhodnou dobu, kdy budou na šumavské Přimdě sloužit ochotní pohraničníci. K jejich smůle však byly tyto hlídky nahrazeny a oni museli úkryt opustit a pokusit se o útěk na vlastní pěst. Z důvodu bezpečnosti se také rozhodli o rozdělení původně čtyřčlenné skupiny na dvě dvojice, které překročí hranice s časovým rozstupem. Akademici Jiří Kořistka a Oldřich Koláček následovali za skupinou Mikuláš Moldaučuk – Otto König, které se však útěk nezdařil.²⁸⁾ Časně ráno v sobotu 9. října 1948 odjeli Jiří Kořistka a Oldřich Koláček vlakem z Prahy do Plzně, aby se následně vydali dalším vlakem podél státní hranice, kde z něj vyskočili. Noc strávili v opuštěné chatě a v neděli 10. října pokračovali v cestě do Bavorska, kde kolem poledne narazili na německou pohraniční stráž. Ta pro ně zavolala americkou vojenskou hlídku, která je odvezla na základnu nedaleko Weidenu. Ještě týž den byli přemístěni na oblastní základnu poblíž Straubingu, kde absolvovali týdenní screening.²⁹⁾ Nakonec byli jako uprchlíci předáni IRO středisku Goethe Schule v Regensburgu, odkud putovali do tábora Murnau, aby nakonec před Vánoci 1948 skončili v Arsenal Kaserne v Ludwigsburgu, kde se setkali s dalšími kolegy z akademie.³⁰⁾ „*V Arsenal Kaserne jsme byli až do naší emigrace do jiných zemí – většina nás letců jsme šli do Anglie. V Arsenal Kaserne jsme*

Kořistka, Mikuláš Moldaučuk – Otto König, Miroslav Dvořáček – Miroslav Juppá, Robert Machač – Jiří Brůha. Osamocený přechod hranice zvolili např. Josef Hájek, Karel Vondruška a mnoho dalších akademiků i učitelů z LVA.

27) Z korespondence autora s Oldřichem Koláčkem, 15. 10. 2011. K hromadnému úletu se mělo chystat až 36 ze 40 pilotů v ročníku. Akci měl organizovat jeden z učitelů, ale k samotnému činu nakonec nedošlo.

28) Mikuláš Moldaučuk a Otto König byli 7. 11. 1948 zadrženi a v následném procesu odsouzeni pro pokus o nedovolené opuštění republiky k 7 měsícům odnětí svobody a 9 měsícům TNP. Moldaučuk poté několik dalších let pracoval v uranových dolech v Jáchymově a později emigroval do Austrálie, kde se usídlil v Adeleide. Zemřel v březnu 2008. Další osudy Otty Königa nejsou prozatím autorovi známy.

29) Z korespondence autora s Jiřím Kořistkou, 20. 2. 2011, též rozhovor s Jiřím Kořistkou vedený autorem, 29. 3. 2014, archiv autora.

30) Z korespondence autora s Jiřím Kořistkou, 27. 8. 2010. V Ludwigsburgu se nacházely tábory Arsenal Kaserne, Jägerhof Kaserne a Krabbenloch Kaserne a v nich velmi početná československá menšina, především z řad studentstva.

my letci byly ubytovány na světnici číslo 13 a všeobecně se tudíž říkalo „u letců na třináctce“...“³¹⁾

Ve stejnou dobu již opouštěli řady akademiků další frekventanti. Tři dny před Vánoci, 21. prosince 1948, byli další *politicky nespolehliví* akademici odesláni k Leteckému náhradnímu pluku do Vysokého Mýta a o jejich dalším osudu se teprve mělo rozhodnout. O tom, že úspěšný přechod přes hranici pro některé z nich nebude znamenat jistotu svobody, se přesvědčili záhy. Václavu Chadimovi a Jaroslavu Tošnerovi se sice podařilo poblíž vesnice Zohor na Slovensku přeplavat řeku Moravu a dostat se do Rakouska, skončili ale v sovětské zóně a proto jejich další cesta do Vídně probíhala z bezpečnostních důvodů nejčastěji v noci; stejně tak „pěší túra“ Karla Vondrušky, který hranici překonal jen o několik dní dříve poblíž Vranovské přehrady. Poté, co Chadim s Tošnerem přespali jednu noc ve Vídni v Katholische Bahnhofmission,³²⁾ byli následujícího dne předáni důstojníkům CIC.³³⁾ Po dalším výslechu u britské RAF se v jejich ubytovně shledali se zmíněným Karlem Vondruškou. Odtud již vedly jejich další cesty společně. Nejdříve byli umístěni v Schönbrunn Barracks, kde se opět podrobili screeningu. K odjezdu z Vídně jim pomohl důstojník RAF, který jim opatřil falešnou identitu a zapůjčil jim staré britské uniformy. V těchto uniformách projeli sovětskou okupační zónu až na letiště Schwechat, odkud byli z kolegiality letecky přepraveni do Salcburku.³⁴⁾

31) Z korespondence autora s Jiřím Kořístkou, 20. 2. 2011. Příběh bývalých akademiků – nově studentů Masarykovy univerzity v exilu ze světnice č. 13 zaujal i novináře, který jejich pobyt v táboře zvětšil v časopise *Studenten im exil*, Quick – Die Aktuelle Illustrierte, 2. ročník, č. 2, Mnichov, 17. 4. 1949. Na světnici č. 13 se postupně sešli akademici Josef Kilies, Zdeněk Zikmund, Vladimír Jelínek, Jiří Žežula, Jiří Kořístka a Bohumil Antony.

32) Rozhovor s Václavem Chadimem vedený autorem, 13. 9. 2014. Václav Chadim později vzpomínal, že je na noc v misií zamkli z obav před únosem a zavlčením zpět do ČSR, což nebylo v tehdejší Vídni zcela ojedinělou praxí. Dle dochovaných podrobných zpráv rozvědky (viz ABS, f. 302, sign. 302-199-1) byla v této době Vídeň doslova prošípována agenty, kteří znali mnohá útočiště Čechoslováků do detailů. K problematice zpravodajských služeb blíže např. Dalibor STÁTNIK, *Československé zpravodajské hry v Rakousku v počátcích studené války*, Soudobé dějiny, 2003, č. 4, s. 487–518.

33) Counter Intelligence Corps – Zpravodajská služba Spojených států založená v průběhu druhé světové války, která v poválečném období vyhledávala a školila agenty k plnění zpravodajských úkolů na území pod sovětským vlivem.

34) Dostat se k britské RAF pomohl po vylíčení jejich příběhu Chadimovi s Tošnerem důstojník CIC, který za války sloužil jako vojenský pilot. Pro falešnou identitu použili názvů letadel z výcviku v akademii: Chadim–Messner,

V táborech umístěných v Salcburku se jim však nelíbilo, neboť většina uprchlíků v těchto táborech čekala i několik měsíců na možnost odjet do Venezuely a dalších států Jižní Ameriky a po těchto cílových destinacích ani jeden z nich netoužil.³⁵⁾ I proto se rozhodli pokusit se o cestu dál do Německa na vlastní pěst. Jejich snaha však nebyla zprvu úspěšná – pěší cesta k hraničnímu mostu přes řeku Salzach byla přerušena rakouským strážným, který je již delší dobu sledoval a odeslal zpět do tábora. „*Otočili jsme se tedy poslušně a pokusili se o přechod o kus dál. Tak chytrý ale on byl taky, chytil nás podruhé a řekl nám, že ještě jednou a zavře nás...*“³⁶⁾ Na základě této zkušenosti čekali až do setmění, přeplavali v tu dobu velmi studený Salzach a na protější straně břehu vystoupali přes zalesněný vrch. Celou noc pak v dešti putovali lesem a k ránu se odhodlali sestoupit k dálnici. Dlouhé putování po dálnici směrem k Mnichovu se jim podařilo urychlit autostopem.³⁷⁾

V Luitpold Kaserne v Mnichově opět absolvovali screening a po čase byli přesunuti do DP campu v Arsenal Kaserne v Ludwigsburgu. „*V Mnichově jsme čekali na screening, kterým International Refugee Organization (IRO) zkoumala, jestli jsme političtí uprchlíci nebo estébáky nasazení fízlové. Po úspěšném absolvování screeningu jsme dostali DP-kartu, mně byla udělena 17. 8. 1949. Odhadovali jsme, že v té době 5–10 % fízlů proklouzlo do stálých lágrů.*“³⁸⁾ Do tábora přišli právě v době, kdy jiná skupina bývalých frekventantů LVA odešla do Frankfurtu nad Mohanem. Do Mnichova jim ale přišel dopis od jiných bývalých kolegů – Miroslava Dvořáčka, Miroslava Juppy a Josefa Hájka z uprchlického tábora v Ulmu, vyzývající je k „*nějaké indiánské lumpárně*“.³⁹⁾

Stejně jako další akademici, byli i Juppa s Dvořáčkem v prosinci 1948 vyloučení a odveleni k Leteckému náhradnímu pluku do Vysokého Mýta,

Tošner–Arado, Vondruška–Siebel. Rozhovor s Václavem Chadimem vedený autorem 17. 8. 2009 a 16. 3. 2014.

35) V Salcburku se nacházelo hned několik uprchlických táborů (Riedenburg /Machne Yehuda/, Camp Herzl, Camp Mülln, Beth /Beit/ Bialik ve čtvrti Maxglan, Beth Trumpeldor zvaný Gnigl a New Palestine později nazývaný Parsch a další tábory v okolí Salcburku. Václav Chadim později vzpomínal, že v roce 1949 pocházela většina obyvatel těchto táborů z východu (zejména Rusové, Maďaři, Ukrajinci a další).

36) Rozhovor s Václavem Chadimem vedený autorem, 13. 9. 2014.

37) *Tamtéž*.

38) Poznámky Václava Chadima, archiv Václava Chadima, kopie v držení autora.

39) Dopis Miroslava Juppy a Miroslava Dvořáčka Václavu Chadimovi a Karlu Vondruškoví, Ulm, 29. srpna 1949, kopie v držení autora.

kde jejich letecká kariéra skončila.⁴⁰⁾ Jelikož odtud měli být převeleni do Plzně – rozkaz přišel 13. února – rozhodli se této situaci využít k opuštění republiky. Během přesunu se zastavili ve svých domovech, Týništi nad Orlicí a Kostelci, aby si vyzvedli civilní šaty a odjeli do Prahy, kde se schovávali u příbuzných Juppyvy přítelkyně. Jejich další cesta vedla vlakem do Českých Budějovic, poté po trase z Českého Krumlova k Trojmezí, kde hranici překročili.⁴¹⁾ Josef Hájek patřil k několika akademikům, kteří byli před vyloučením z LVA naloženi do zadního prostoru letounu Siebel a převezeni k několikadennímu výslechu ve Štěfánikových kasárnách v Praze. Po ukončení výslechu byl Hájek převezen zpět k LVA, kde dostal za úkol v doprovodu osvětáře a dvoučlenné civilní eskorty varovat kolegy před snahou opustit republiku. Po tomto vystoupení byl ihned z akademie vyloučen a propuštěn do civilu. Jeho cesta přes hranici vedla poblíž silnice z Františkových Lázní do Aše a následně do tábora ve Würzburgu. K setkání trojice Dvořáček, Hájek a Juppa došlo později v táboře v německém Eichstättu.⁴²⁾

Jak se později na návštěvě v Ulmu v říjnu 1949 Chadim, Tošner a Vondruška dozvěděli, předmětný dopis od bývalých kolegů je vyzýval k zapojení do zpravodajské práce jako agenti chodci pod vedením gen. Františka Moravce. Nabídku práce pro výzvědnou službu naštěstí odmítli. Na základě zjištěných skutečností a zhodnocení možných rizik však Václav

40) Vzpomínky Václava Chadima, soukromý archiv autora: „21. 12. 1948 nám při raportu řekli, že jsme vyhozeni, museli jsme odevzdat všechny slušné uniformy a učební pomůcky a odvezli nás autobusem k leteckému náhradnímu pluku do Vysokého Mýta, kde nám vystavili nové průkazky. Je na ní ještě „voj. akad.“ jako hodnost, protože jsme ostře protestovali a hned sepsali dopis prezidentu republiky. V neděli 9. 1. 1949 jsem jel do Hradce, abych domluvil se škpt. Laštovkou, který nás učil meteorologii a od té doby co zmizel škpt. Daněk také navigaci, co budeme dělat, až je, Západáky, také vyhodí. Paní Laštovková mi řekla: „Nemalujte čerta na zeď!“ a já jí na to odpověděl „snad si nemyslíte, že Vás, kteří jste byli v RAF, můžou komunisti nechat v čs. letectvu?“ Odpověď na náš protest Gottwaldovi přišla 22. 1. 1949 ve formě rozkazu, kterým jsme byli definitivně zbaveni charakteru leteckého vojenského akademika a stali jsme se vojiny pěchoty. O dvanáct dní později, 3. 2. 1949 se splnila moje předpověď – všichni Západáci byli vyhozeni...“

41) Blíže k dalším osudům Miroslava Dvořáčka, Miroslava Juppy a Josefa Hájka viz Adam HRADILEK – Martin TICHÝ, *Osudová mise Moravcova kurýra. Příběh plukovníka letectva ve výslužbě Miroslava Dvořáčka*, Paměť a dějiny, 2009, č. 1, s. 75–76.

42) Břetislav ČEPELÍK, *Smeteni z výšin. Letečtí vojenští akademici vzpomínají*, Praha 2003, s. 98–99. Akce byla přímým důsledkem úspěšného pokusu o úlet několika bývalých učitelů z LVA.

Chadim požádal dopisem jejich bývalé velitele a učitele z akademie, pplk. Jaroslava Muziku a škpt. Miloslava Laštovku, kteří v tu dobu již opětovně nastoupili službu u RAF, aby vojenským rozkazem tuto nebezpečnou práci ostatním akademikům výslovně zakázali. Dopis škpt. Laštovky je však již v Ulmu nezastihl.⁴³⁾ Škpt. Miroslav Laštovka poté napsal ještě několik dopisů do lágru i na adresu do Karlsruhe, kde se měli akademici údajně nacházet, ale všechny dopisy se mu vrátily zpět.

V odpovědi Václavu Chadimovi však napsal: „*Pokud se týče chlapců z Ulmu, psal jsem jim před časem a píši jim právě nyní na základě Vašeho dopisu. Snažil jsem se jim věc vysvětlit a varovat je před nezvážnými a momentálně bezúčelnými podniky. Váš názor na věc je docela správný a držte se této rozumné linie. Horké hlavy brzo pohasnou a nevydrží. Další věc je ta, že se takto mohou státí obětí komunistických agentů nebo nějakých samozvaných dobrodruhů, kteří touží po laciné sensaci na cizí účet, nebo shánějí si alibi pro svoji pochybnou minulost. A zpravidla tito „hrdinní organizátoři“ často sami mají nejméně odvahy něco podobného podniknout a snaží se jenom šplhat po cizích zádech...*“⁴⁴⁾ Josef Hájek i Miroslav Dvořáček byli během svých zpravodajských úkolů v Československu zatčeni a odsouzeni k mnohaletým trestům odnětí svobody. Jejich životní příběh se stal proslulým až po více než padesáti letech od jejich dopadení.⁴⁵⁾

Neustálá přítomnost agentů československé rozvědky⁴⁶⁾ a také možnost nechat se zlákat do služeb některé z tajných služeb znamenala stále ohrožení. Nábory do cizích armád probíhal v celé spojenecké zóně a nevyhnul se ani bývalým akademikům. Jejich původní myšlenka, že vstoupí do služeb RAF a budou bojovat proti rozpínající se vlně komunismu vedle svých bývalých učitelů, pouze podpořila jejich aktivní úsilí na tomto poli: „*Pokud se týká té „vyzvědačské služby“ na kterou někteří mládenci vzdor tomu, že jsem je upozorňoval a poukazoval na tuto nečistou práci, vysvětlíte a nastiňte všem svým kolegům, že odmítnutí takovéto práce není v žádném rozporu s opravdovým vlasteneckým citěním, poněvadž se nejedná o žádné vitální zprávy, pro které by se musely riskovat životy. Jedná se nanejvýš o odmítnutí*

43) Dopis škpt. Miroslava Laštovky Václavu Chadimovi, 14. listopadu 1949, RAF Middleton-St-George, Anglie, archiv Václava Chadima, kopie v držení autora.

44) *Tamtéž*.

45) Blíže k případu zatčení Miroslava Dvořáčka viz A. HRADILEK – M. TICHÝ, *Osudová mise*, s. 72–85.

46) ABS, f. 302, sign. 302-196-1, Souhrnná zpráva o uprchlických táborech v Rakousku a Německu.

*nesmyslných požadavků, formulovaných neschopnými lidmi. Dnes není válka a zprávy se dosud dají opatřovati bezpečnějším způsobem. Byly zde v Londýně učiněny kroky, že akademici nebudou zatahováni do této práce nějakým lákavým způsobem. Ovšem chce-li tam někdo jít dobrovolně, pak je to jenom jeho soukromou záležitostí...*⁴⁷⁾

Postupný útlum činnosti IRO znamenal také postupné omezování a zavírání táborů a tak se trojice Chadim, Tošner a Vondruška musela 17. února 1950 přesunout z Arsenal Kaserne do tábora Krabbenloch Kaserne. Zde se setkali s dalšími bývalými kolegy z LVA – Jiřím Žežulou a Bohuslavem „Bobanem“ Holým, kteří také získali čerstvou zkušenost se zpravodajskou činností.⁴⁸⁾

Život v uprchlických táborech

Život uprchlíků v táborech nebyl snadný a podmínky se napříč tábory lišily mnohdy diametrálně.⁴⁹⁾ Táborový režim měl přísný řád a vybočovat z něj znamenalo obtíže.⁵⁰⁾ Ludwigsburg však patřil mezi ty, v nichž byl život trochu lehčí, zvláště pro Čechoslováky, jelikož ve vedení tábora byli

47) Dopis špkt. Miroslava Laštovky Václavu Chadimovi, 15. 5. 1950, Darlington, Anglie, kopie v držení autora.

48) Z korespondence autora s Václavem Chadimem, 22. 10. 2014: „*Když my jsme přišli do Ludwigsburgu, oni tam již delší dobu byli, od předešlého roku. O několik měsíců později zmizeli a po čase se zase objevili. Ukázalo se, že byli někde v nějaké tajné funkci.*“ Bohuslav Holý nejprve usiloval o cestu do Švédska, v Německu se stal nejdříve redaktorem a později šéfem newsroomu v Radio Free Europe v Mnichově. Jiří Žežula již době svého pobytu spolupracoval s Američany. Odjel do USA a nastoupil službu v americké armádě. Později vystudoval medicínu a stal se lékařem. V USA přijal jméno George Z. Diehl a usadil se v Michiganu, kde v roce 2005 zemřel.

49) Odlišnost táborů lze demonstrovat, srovnáme-li podmínky například v táboře Valka u Norimberka a podmínky v Ludwigsburgu. Ke vzpomínkám emigrantů blíže Bořivoj ČELOVSKÝ, *Emigranti. Dopisy politických uprchlíků z prvních let po „vítězném únoru“ 1948*, Šenov u Ostravy 1998; Ivo BARTEČEK, *Vzpomínky Jarky MaiwaldovéKreysové*, Listy, 2004, č. 6, s. 55–62; Helena AŘENBERGEROVÁ, *Tábor Valka u Norimberku*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (edd.), *Ztracená blízkost: Praha – Norimberk v proměnách staletí*, Praha 2010, s. 695–702. O dalším setrvání v uprchlických táborech rozhodoval výsledek screeningu (prověření zpravodajskou službou, nejčastěji CIC – Counter Intelligence Corps), kterým musel projít každý nově příchozí. Dalším aspektem mohl být také uspokojivý zdravotní stav, který byl ve většině zemí nutným předpokladem akceptace uprchlíka. V táborovém prostředí byl běžný výskyt mnoha závažných onemocnění, např. tuberkulózy.

50) Miloslav RECHČÍGL, *Czechmate: From Bohemian Paradise to American Haven*, Authorhouse 2010, s. 100–103.

i krajané.⁵¹⁾ Potravinové přiděly stačily k tomu, aby netrpěli hladu, přesto tehdy běžný limit 1 500 kalorií byl poměrně malý a místnosti ubikací stísněné.⁵²⁾ Většina akademiků pracovala především na své angličtině, která jim mohla dopomoci k práci u americké správy a tím i ke zdroji příjmu a potravy, čehož hojně využívali. IRO rovněž umožňovalo absolvovat různé kurzy ke kvalifikaci. „*My letci jsme se starali o potravinové skladiště v tomto lágru. Jak jsme se k tomu dostali nevím, to už měli kolegové letci, kteří byli v lágru už před mým příchodem, a když emigrovali, tak to převzali další.*“⁵³⁾ Jiřímu Kořistkovi se např. podařilo udělat pilotní zkoušku u IRO (již měl pilotní odznak z ČSR), kurz barmana, díky čemuž si přivydělával v baru pro americké důstojníky, nebo získat osvědčení pro dřevorubce. Karel Vondruška v té době pracoval u IRO policie jako pomocná táborová hlídka a Jaroslav Tošner s Václavem Chadimem ve slévárnách *Gross und Fröhlich* ve Stuttgartu. Jak Václav Chadim později vzpomínal, práce ve slévárně byla doslova „raubířská“ a při jedné z nich se zranil. Vystřídali také mnoho dalších většinou pomocných profesí pro americkou armádu. Jako mladší akademici měli situaci poněkud ztíženou, jelikož v rámci výcviku v ČSR nestihli získat pilotní diplomy, díky kterým by mohli získat pilotní licenci u IRO.

Mezi nejlepší způsob jak trávit čas bylo pro mladé studenty z Československa doplnit si vzdělání. Snaha o vytvoření možnosti pokračování vysokoškolského vzdělávání uprchlíků nebyla nová. Pod záštitou UNRRA existovala již v letech 1945–1948 v Mnichově univerzita pro DP.⁵⁴⁾ Vzdělávání uprchlíků také patřilo k jedné z priorit UNRRA/IRO, a to především od chvíle, kdy se původní repatriační program pro uprchlíky změnil na program přesídlovací. Čechoslováci se na tomto poli angažovali velmi

51) Z korespondence autora s Jiřím Kořistkou, 24. 2. 2011: „*Vedení Arsenal Kaserne tábora za mě doby bylo v československých rukách. Vedoucí tábora se jmenoval Galát, s kterým jsem se znal ještě z dob, kdy jsem hrál českou házenou za pražskou Slavii. Byl to fěr člověk a rozhodně nebyly s ním nějaké problémy.*“

52) M. MANDELÍČKOVÁ, *Divoká místa*. Později byl přiděl navýšen na 2 000 kalorií denně. O kvalitě stravy si Václav Chadim do svých poznámek k pobytu v Mnichově zapsal: „*Abychom mohli chodit na nášup blíže neurčitelné vodové polévky, museli jsme mít vlastní lžiči (tj. vyžebrot v nějaké hospodě starou lžiči), a na skládce na druhém konci Mnichova si najít jednu nebo dvě prázdné plechovky od konzerv a kus drátu na držadlo.*“

53) Z korespondence autora s Jiřím Kořistkou, 24. 2. 2011.

54) Anna HOLIAN, *Displacement and the Post-War Reconstruction of Education: Displaced Persons at the UNRRA University of Munich, 1945–1948*, *Contemporary European History*, Vol. 17, No. 2 (May, 2008), s. 167–195.

aktivně. „Dnes, 28. října, v památný den a smysluplný okamžik 30. výročí dne, kdy český a slovenský národ za vedení Tomáše Garrigua Masaryka dosáhl svého osvobození politického a národního, začínají českoslovenští studenti se svými učiteli, daleko od vlasti, v exilu, své vysokoškolské přednášky, semináře a cvičení – byť v míře omezenější, ale zato svobodnější.“⁵⁵⁾

Československým studentům od této chvíle sloužilo několik kurzů realizovaných na nově vzniklé Masarykově univerzitní koleji Československých studentů v exilu v Arsenal Kaserne v Ludwigsburgu. Rektorem se stal uznávaný ekonom prof. Vladislav Brdlík.⁵⁶⁾ „V Ludwigsburgu je asi 300 studentů. Mají univerzitní profesory a více ne-profesorů, ale tito jsou kvalifikovaní graduanti schopní učit studenty. Jazykové kurzy jsou povinné – zprvė angličtina, pak francouzština, italština a španělština.“⁵⁷⁾ Místnosti posluchárny vyzdobil svými malbami z novodobé historie Karlovy univerzity tehdejší absolvent UMPRUMu Jiří Karger.⁵⁸⁾ Základem pro zahájení přednáškové činnosti bylo zajištění příslušného vyučujícího, a jelikož česká komunita v Ludwigsburgu byla početná, nechyběli mezi nimi ani vysokoškolská profesora a docenti.⁵⁹⁾ Šťastnější ze studentů pak měli možnost dokončit své vysokoškolské vzdělání za pomoci stipendií například ve Švýcarsku, Itálii nebo v Nizozemí.

Významnou roli sehrál rovněž Sokol, jehož první sokolská jednota v exilu byla založena již v září 1948. Jeho pobočka v Ludwigsburgu byla založena nedlouho poté.⁶⁰⁾ Svou aktivní roli v táborech sehrávala i YMCA,⁶¹⁾ která pro mladé muže pořádala letní tábor na zotavenou. Kulturní život

55) B. ČELOVSKÝ, *Emigranti*, s. 280. Úvodní slovo přednesl Boris Pešek, kulturní referent Svazu čs. demokratického studentstva.

56) M. TRAPL, *Exil*, s. 21. Prof. Vladislav Brdlík, národohospodář, ministr zemědělství v první úřednické vládě Jana Černého v letech 1920–21. Blíže k táborovému školství v exilu viz Antonín KRATOCHVÍL, *České školství a literatura v exilu po roce 1948 až do období Pražského jara 1968* (online). Dostupné z URL: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/kongres/SL-BII/37.pdf>>, [cit. 12. 2. 2014].

57) V. JERÁBEK, *Českoslovenští uprchlíci*, s. 52.

58) Jiří Karger se stal později významným grafikem a malířem, po odchodu z Německa působil v Norsku a v USA.

59) Mezi pedagogy byli např. prof. Stanislav Velinský z Univerzity Karlovy v Praze, doc. JUDr. PhDr. Zdeněk Ulrich z Vysoké školy politické a sociální v Praze, již zmiňovaný prof. Vladislav Brdlík a další. Blíže k seznamu přednášek a vyučujících Masarykovy koleje viz B. ČELOVSKÝ, *Emigranti*, s. 279.

60) O vznik Sokola v exilu se zasloužil především Jan Waldauf.

61) Young Men's Christian Association (YMCA) – křesťanské sdružení mladých mužů.

Obr. 1: Ekonom prof. Vladislav Brdlík, Ludwigsburg 1949
(archiv V. A. Chadima).

Obr. 2: Výzdoba posluchárny Jiřím Kargerem, Ludwigsburg 1949
(archiv V. A. Chadima).

v táboře byl tak pestrý, jak pestří byli jeho obyvatelé – mnozí přispívali do časopisů, které se v uprchlických táborech začaly brzy vydávat, jiní se zapojovali do rozvoje politických aktivit.⁶²⁾

Cesta z uprchlických táborů

Pro cestu ven z uprchlických táborů bylo nutné získat vízum příslušného státu, kam chtěl dotyčný vycestovat. Vzhledem k činnosti IRO programu nebylo na přelomu let 1949–1950 toto úsilí nemožné, s ohledem na utlumování aktivit tohoto programu však velmi obtížné. Kvóty pro příjem uprchlíků jednotlivých států již byly značně vyčerpány. Restrikce v imigračních zákonech jednotlivých zemí pak dávaly imigračním úředníkům či zástupcům jednotlivých přijímajících států v Německu poměrně širokou možnost, jak další cestu uprchlíků zamítnout.

Prioritní organizací pro Československé uprchlíky snažící se dostat do Spojených států amerických představoval již zmiňovaný AFCR dr. Papánka, který se staral o zajištění víz pro uprchlíky, navýšení příslušných imigračních kvót a také zajištění záruk za uprchlíky přímo mezi krajany v USA a v dalších zemích, kde postupně vznikaly za pomoci krajanských organizací výbory pro československé uprchlíky či podpůrné fondy. Ján Papánek měl přímou osobní zkušenost s podmínkami v IRO táborech, neboť prošel v rámci své inspekční cesty v roce 1948 americkou okupační zónou v Německu. Na základě těchto zkušeností sepsal memorandum pro vojenské představitel americké okupační správy a vedení IRO programu, ve které shrnul své poznatky.⁶³⁾ Problém představoval pro Československé politické uprchlíky především *Displaced Persons Act of 1948*, který se vztahoval pouze na osoby, které se nacházely v uprchlických táborech v době nabytí účinnosti, tj. 25. června 1948. Spojené státy americké byly v této době ve své imigrační politice zcela striktní a především americká administrativa měla s poúnorovými uprchlíky problém. Z důvodu obav před komunistickou infiltrací se tak proces příjmu nových uprchlíků v roce 1949 prakticky zastavil.⁶⁴⁾

Některé ze států, podílejících se na IRO programu, sledovaly vlastní zájmy, často hospodářské povahy. Ve velké většině fungovaly fondy, nadace či spolky⁶⁵⁾ na podporu československých uprchlíků, které měly návaznost

62) ABS, f. 302, sign. 302-136-5; též B. ČELOVSKÝ, *Emigranti*, s. 174–241.

63) V. JERÁBEK, *Českoslovenští uprchlíci*, s. 50–52.

64) *Tamtéž*, s. 107.

65) *Tamtéž*, s. 115. Na podporu Československých uprchlíků vznikly např. De Fria Tjeckoslovakernas Forening i Sverige (Švédsko), Comitato Cecoslo-

na AFCR či v pozdější době již etablovanou Radu svobodného Československa. Mezi země, které se staly novým domovem akademiků i jejich učitelů patřily především USA, Kanada, Velká Británie, Brazílie a Austrálie.

Kanada pociťovala nedostatek pracovních sil zejména v těžebním a těžkém průmyslu, a proto se k IRO programu připojila již v roce 1947. Od dubna 1947 do ledna 1952 bylo v rámci IRO přesunuto přes 160 000 osob především za účelem plnění pracovních kontraktů. Největší vlna směřovala do provincie Ontario. Původem z Československa pocházelo na 5 225 osob.⁶⁶⁾ Kanadská přistěhovalecká politika si v tomto období zachovala velké množství restrikcí, které jí umožňovaly selektivní přístup k žadatelům.⁶⁷⁾ Akceptace uprchlíků umožnila hospodářský rozvoj Kanady v době, kdy nebyla schopna pokrýt nárůst poptávky po pracovní síle z vlastních zdrojů. V průběhu padesátých a šedesátých let pak postupně liberalizovala imigrační politiku pod stálým tlakem části uprchlické vlny, která se začala etablovat i mimo oblast průmyslu. Selhal tím původní předpoklad, že imigranti budou směřovat do oblasti průmyslu a služeb, tedy k pracovním pozicím, pro které získali svá původní pracovní víza. Situace zde se změnila poté, co po vypršení původních pracovních kontraktů začali vysoce vzdělaní uprchlíci, mezi něž Čechoslováci patřili, velmi rychle hledat uplatnění mimo sféru průmyslu, především pak v hlavních městech provincií, čímž sílil také jejich politický vliv.⁶⁸⁾

V Brazílii došlo ve 30. letech ke snížení imigrační vlny v důsledku restriktivní imigrační politiky, která začala se systémem kvót zavedených ústavou z roku 1934. Spolu s novou ústavou z roku 1937, která byla stejně omezující, však vytvořila právní rámec brazilské imigrační politiky, neboť měla ustanovení o vstupu, národnosti, vydávání a vyhoštění. Vyhláška z roku 1941 pak imigraci do Brazílie pozastavila. Po skončení války v roce 1945 emigrovalo do Brazílie pouze něco málo přes tři tisíce cizinců. Roz-

vacco Presso Pontifica Commissione Assistenza (Itálie), Comitté d'Aide Sociale auf Refugiés Tchecoslovaques (Francie) a mnoho dalších po celém světě.

66) Julie Francis GILMOUR, „*The Kind of People that Canada wants*“: *Canada and the displaced persons, 1943–1953*, University of Toronto, Toronto 2009, s. 160 (doktorská práce).

67) Blíže viz Christopher G. ANDERSON, *Restricting Rights, Losing Control: Immigrants, Refugees, Asylum Seekers, and the Regulation of Canada's Border, 1867–1988*, McGill University, Montreal 2006, 1010 s. (doktorská práce).

68) Blíže viz Donald H. AVERY, *Reluctant Host: Canada's Response to Immigrant Workers, 1896–1994*, Toronto 1995.

šíření imigrační politiky přišlo až v lednu 1946 spolu s novým režimem.⁶⁹⁾ Brazílie byla jednou ze zemí, které se podílely na přípravě IRO programu, ačkoli samotná ratifikace přístupové smlouvy z její strany vázla především z důvodu finančního podílu na činnosti programu. To chtěla Brazílie vyřešit půjčkou. „Vzhledem k tomu, že půjčka nebyla nikdy získána, i přes schválení parlamentu a politickou vůli, Brazílie nikdy neratifikovala zakládající statut IRO [Constitution of the International Refugee Organization]. V roce 1949 a paralelně k několika pokusům umožnit brazilskou ratifikaci IRO, se příchod uprchlíků a vysídlených osob v Brazílii uskutečňoval v rámci Dohody Brazílie na přípravu Komise, která byla mlčky obnovena dne 31. prosince 1948.“⁷⁰⁾ Pro podmínky uprchlíků z poúnorového Československa v pravou chvíli.

Australská politika *bílé Austrálie*⁷¹⁾ byla k evropským imigrantům shovívavější, především pokud byl žadatel mladý muž bílé pleti. Nedostatek pracovních sil především v těžebním průmyslu podporoval aktivní imigrační politiku. Austrálie si jako podmínku pro imigraci stanovila dva roky povinné práce tam, kde sama určila.⁷²⁾ Za tímto účelem zřídila pro uprchlíky v DP campech vysílání, jakousi formu propagace, v níž nechyběly ani rozhovory s emigranty z konkrétních zemí. Ve výběru budoucích přistěhovalců však postupovala velmi pečlivě.⁷³⁾ I za těchto přísných podmínek se do Austrálie po roce 1948 vydalo několik tisíc Čechoslováků.⁷⁴⁾

69) Jose H. FISCHER de ANDRADE, *Brazil and the International Refugee Organization (1946–1952)*, *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 30, 2011, No. 1, s. 65–88.

70) *Tamtéž*, s. 84.

71) Charles PRICE, *Immigration Policies and Refugees in Australia*, *International Migration Review*, Vol. 15, 1981, No. 1/2, s. 99–108. *White Australia Policy 1901–1958* byla oficiální doktrínou pro příjem imigrantů. Vycházela z *Immigration Restriction Act 1901*, tj. zákona, který omezil imigraci do Austrálie a tvořil základ této politiky. Zákon zakazoval imigraci určitých tříd obyvatel a zaváděl imigrační test v podobě diktátu – většinou závislého na zvůli imigračního úředníka, neboť test 50 slov mohl být v kterémkoli evropském jazyce. To umožňovalo imigračním úředníkům vyloučit jednotlivce na základě rasy, aniž by to bylo výslovně řečeno. Zákon nahradil *The Migration Act* z roku 1958, který již upravoval imigrační politiku Austrálie.

72) Jayne PERSIAN, *Displaced Persons and the Politics of International Categorisation(s)*, *Australian Journal of Politics and History* 58, No. 4, s. 481–496.

73) National Archives of Australia (dál jen NAA), Canberra: CP815/1, 021.162

74) Blíže k situaci z emigrantů do Austrálie z pohledu ČSR viz Jana BUREŠOVÁ, *Informovanost komunistické vlády v Československu o emigrantech*

Akademická Odyssea

Cesta ven z uprchlických táborů proto nebyla pro akademiky snadná. Nejsložitějším úkolem akademiků bylo získat víza, což se z důvodu chybějících cestovních dokumentů ukázalo být bez pomoci zvenčí téměř nemožné. Intervence bývalých učitelů z akademie však této skutečnosti významně napomáhala. Situace mnohých z nich byla totiž po vynucené druhé emigraci často stejně bezvýchodná. Díky československo-britské dohodě z 25. října 1940 byli českoslovenští piloti, kteří bojovali za války v řadách RAF, opětovně přijímáni do služby. Je však známo, že mnozí tuto službu nastoupili pouze fiktivně, aby jim bylo umožněno vycestovat do Velké Británie. Některým byla pro jejich zkušenosti nabídnuta služba i u jiných armád. Významnou úlohu v tomto případě sehrál pplk. Bohuslav Tobyška, taktéž bývalý pilot RAF, který po svém pounorovém odchodu získal významný post u etiopského císaře Hailé Selasieho I. Jeho úkolem bylo vybudovat vojenské i civilní letectvo v Etiopii, pro což se snažil získat některé ze svých bývalých kolegů. „...oznamuji Vám, že jsem již v RAF včetně ostatních. Pokud se týče té Habeše, zamítl jsem to z osobních důvodů, ač nabídka nebyla špatná...“⁷⁵⁾

Ačkoli pracovní nabídky pplk. Tobyšky špkt. Miroslav Laštovka nevyužil, umožnil zprostředkování kontaktu s cílem zajistit etiopské pasy alespoň bývalým akademikům. „*Psal jsem plk. Tobyškovi (do Habeše) o Vaši skupině a dal jsem mu též Vaši adresu. V této věci je velmi těžko radit, nechci nikoho zatahovat do louže, ani jej připravovat o lepší kus chleba. Natolik mne znáte, že nemám ve zvyku něco balit do hedvábí, nýbrž že jsem se vždy snažil stavět lidem před holou skutečnost. Nechci, aby se opakovaly chyby našeho druhého odboje plného nesplněných slibů. Byl jsem vždy proti pokrytectví a v boji proti tomuto nešvaru nikdy neslevím. Proto jsem taky raději odešel a vrhl se vstříc nejistotě s rodinou na krku, než abych ohýbal hřbet před smečkou nezodpovědných dobrodruhů...*“⁷⁶⁾ Jejich bývalý velitel z LVA, pplk. Jaroslav Muzika, jim za této situace napsal: „*Když má někdo možnost ihned se dostat někam jinam, ať to zkusí, všude je chleba o 2 kůrkách a zvláště není k zahazení emigrace do Austrálie, Kanady, N. Zeeland, Jižní Afrika. Habeš pusťte z hlavy. Jednak se to vás*

a exulantech v Austrálii v padesátých a šedesátých letech 20. století, Historica Olomucensia 46, 2014, s. 197–219.

75) Z dopisu špkt. Miroslava Laštovky Václavu Chadimovi, 4. 9. 1949, RAF St. Kirton in Lindsey, kopie v držení autora.

76) Z dopisu špkt. Miroslava Laštovky Václavu Chadimovi, 27. 9. 1949, RAF Middleton-St-George, kopie v držení autora.

vůbec netýká a jednak je to pochybný podnik vůbec. Zajímali jsme se o to s Laštovkou a Nýčem a již z toho sešlo.“⁷⁷⁾

Významnou měrou se o zajištění pracovních víz pro akademiky zasloužil i další bývalý učitel z LVA mjr. let. Josef Čermák.⁷⁸⁾ Jeho tchyně, dr. Julie Dentová,⁷⁹⁾ dopomohla mnohým akademikům k cestě do Anglie tím, že jim obstarala pracovní víza. Akademici Jelínek, Kramář, Koláček a Kořistka tak získali práci v nemocnici pro duševně choré v Claybury Hospital v Londýně. Jejich dlouhodobé úsilí nastoupit službu u RAF však bylo marné, a proto se rozhodli v první polovině padesátých let pro cestu do Kanady a USA. Velká Británie se tak pro ně stala pouhou přestupní stanicí. Díky těmto vízům získali práci v sanatoriu pro nemocné TBC v Anglii také bývalí akademici Jiří Brůha a Robert Machač. „*Tam pracovali 2 roky v tuberkulosní nemocnici jako ošetřovatelé, a během té doby si splatili cestu a naučili se anglicky, protože dělali kursy anatomie atd. Mohli pak studovat medicínu, ale oni nechtěli a přijeli do Brazílie. Tím, že uměli dobře anglicky, tak se v Brazílii dobře uplatnili...*“⁸⁰⁾ Po čase se oba v Brazílii naturalizovali a založili zde rodiny. Díky svým jazykovým znalostem později získali pracovní uplatnění zejména u amerických společností.⁸¹⁾ Jejich další kolega, Josef Kilies, nakonec pracovní nabídky do Anglie nevyužil a začal se v německé zóně zabývat obchodem. I on však po čase Německo opustil a trvale se usadil v USA.⁸²⁾

Počátkem roku 1950 již začínala být situace Tošnera, Chadima a Vondrušky poměrně bezútěšná, neboť stále zůstávali v uprchlickém táboře bez naděje získat pasy. Tuto situaci částečně zlepšovala vyhlídka na studium v USA. „*Dvě strašně obětavé Čechoameričanky, paní Gibianová a paní Stuermová,*

77) Z dopisu pplk. Jaroslava Muziky Václavu Chadimovi, 20. 9. 1949, RAF Brize Norton, Oxon, kopie v držení autora.

78) Mjr. let. Josef Čermák, byl v LVA velitel pokračovacího výcviku. Po svém úletu z ČSR 19. 4. 1948 udržoval s akademiky stálý kontakt až do svého předčasného tragického úmrtí v Kanadě roku 1955.

79) Ačkoli akademici, kteří se s dr. Dentovou setkali, o ní hovořili jako o „šéfce“ anglických blázců, její skutečnou pozici v anglickém zdravotnictví se autorovi doposud nepodařilo spolehlivě ověřit.

80) Z korespondence autora s Věrou Vichrovou Machačovou, 28. 11. 2014. Autor tímto děkuje paní Věře Vichrové Machačové, São Paulo, Brazílie, za upřesnění životních osudů Roberta Machače a Jiřího Brůhy. Od doby odchodu z Velké Británie již oba trvale žili v Brazílii. Jiří Brůha zemřel v roce 1994, Robert Machač v roce 2004.

81) *Tamtéž.*

82) Josef Kilies připlul 2. června 1951 na lodi General M. B. Stewart do New Yorku. V USA získal trvalé občanství a založil zde rodinu. Zemřel v roce 2007.

90

REPÚBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL MÓDULO S.C. 130
 FICHA CONSULAR DE QUALIFICAÇÃO 253570

Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração no porto de destino

Nome por extenso Jiri BRUHA
 Admitido em território nacional em caráter PERMANENTE
(temporário ou permanente)

Nos termos do art. 9° letra do dec. n. 7967, de 1945
 Lugar e data de nascimento Tchecoslovaquia 1/8 / 1928
 Nacionalidade apátrida Estado civil solteiro
 Filiação (nome do Pai e da Mãe) Frantisek e Anna BRUHA
 Profissão piloto
 Residência no país de origem Chomutov, Tchecoslovaquia
NOVE IDADE SEXO

FILHOS MENORES DE 18 ANOS
 Visto autoneado pelo Ministério das Relações Exteriores - Desp.
 N. 1318 de 29 de 5 de 1952

Passaporte n. B 79500 expedido pelas autoridades de Home Office, Londres na data 24. 1. 1952
 visto sob n. 1318

Assinatura do Portador Jiri Bruha

Consulado Geral do Brasil em Londres
 2 de outubro de 19 52
 pelo CONSUL: Ger 1,
 LYLE T. DA FORTUNA VICE CONSUL

NOTA—Esta ficha deve ser apresentada à máquina pela autoridade consular, sendo os dados não em original.

Obz. 3: Udělení trvalého víza Jiřímu Brůhovi (The Brazilian National Archives, Rio de Janeiro; FHL microfilm 4792569).

*nám totiž sehnaly stipendia na Massachusetts Institute of Technology, ale my nemohli do USA, protože nám Američané neměli do čeho dát studijní víza.*⁸³⁾ Nabídku práce pilotů pro Haganu také nevyužili, ačkoli s izraelskými piloty měli osobní zkušenost z doby svého studia v letecké akademii.⁸⁴⁾ „Žádal jsem plk. Rosíka, aby vyzval plk. Tobyšku k nějakému určitějšímu vyjádření ve Vaší věci...“⁸⁵⁾ Ani další urgencye vůči Habeši však nebyly nic platné a tak se akademici začali poohlížet po dalších možných variantách.⁸⁶⁾

83) Poznámky Václava Chadima, archiv autora. Z dopisu pplk. Muziky Václavu Chadimovi, 2. 3. 1950, Canfield Gdns., Londýn: „*Ta stipendia nejsou zdaleka tak jistá jak si myslíte, pokud nebude změněno datum vstupu do Německa v tom prezidentem podepsaném zákoně...* [Displaced Person Act 1948, pozn. autora]“

84) Letecká vojenská akademie v Hradci Králové se podílela na výcviku izraelských pilotů v rámci akce DI – Důvěrné Izrael. Druhý pilotní kurz pro izraelské piloty probíhal v Hradci Králové od začátku července 1948 a souvisel s prodejem letounů Avia S-199 a Supermarine Spitfire LF Mk. IXE. Blíže viz Jiří DUFEK – Vladimír ŠLOSAR, *Pomoc Československa při vzniku izraelského letectva v roce 1948*, Historie a vojenství 42, 1993, č. 1, s. 98–111.

85) Z dopisu škpt. Miroslava Laštovky Václavu Chadimovi, 19. 3. 1950, RAF Brize Norton, kopie v držení autora.

86) Z dopisu Václava Chadima autorovi, Canberra, 23. 10. 2014: „*S Tobyškou to nevyšlo asi proto, že se zalekli, že když nám dají habešské pasy, přijedeme do*

Ostatním akademikům se v té době již podařilo zajistit si buďto pracovní vízum nebo alespoň relativně stabilní zaměstnání. Několik jich také vstoupilo do řad americké armády.⁸⁷⁾ Po zvážení aktuálních možností emigrace – Austrálie, Venezuely, Brazílie nebo možnosti vyčkávat na odcestování do Kanady zvolili Austrálii. Rozhodli se proto navštívit úřad australského konzula, který v tu dobu sídlil ve Flak-Kaserne: „*Karel mermomocí chtěl do Austrálie, já tam nechtěl a Jardovi to bylo jedno, takže nakonec jsme si zažádali o Austrálii, abychom byli spolu. Znamenalo to jít na pohovor k australskému konzulovi, což byl blbec jménem Fitzgerald, který lidem prohlížel ruce, jestli mají mozoly, typický socialista, který nechtěl, aby přistěhovalci představovali konkurenci pro rodilé Australany.*“⁸⁸⁾ Návštěva Karla Vondrušky u konzula nedopadla dobře. Po přiznání, že je pilot, mu konzul řekl, že piloty nepotřebují, čemuž Vondruška odvětil, že pracoval i v dolech, což byla pravda. Konzula tato informace překvapila a osočil Vondrušku ze lži, čímž došlo k rozepři, po které byl Karel Vondruška z kanceláře vyhozen.⁸⁹⁾

Chadim s Tošnerem uspěli u konzula o poznání lépe a získali pracovní víza do Austrálie. Cesta trojice Vondruška, Chadim a Tošner, která začala ve Vídni, se tímto po skoro roce rozdělila. Zbývající dvojice odjela 8. června 1950 z Ludwigsburgu do sběrného tábora Wildflecken, následně Delmenhorstu a nakonec přístavu Bremerhaven, kde se nalodili – bohužel každý na jinou loď. Několik týdnů poté pluli do Melbourne. Po krátkém adaptačním setrvání v imigračním táboře Bonegilla⁹⁰⁾ jim byla přidělena práce. Václav Chadim získal první práci u drah v Melbourne a Jaroslav Tošner byl odeslán

Habeše místo do USA, táhlo se to příliš dlouho a IRO nás nutilo odjet z Německa. Nevím také, jak dalece byla už Tobyškova i císařova pozice otřesená, jak se schylovalo ke komunistickému puči.“ Z dopisu Karla Vondrušky Jaroslavu Tošnerovi, Ludwigsburg, 29. 11. 1950, kopie v držení autora. Pplk. Tobyška později Karlu Vondruškovi napsal (po odjezdu Chadima a Tošnera do Austrálie), že víza byla vydána, ale když neodjeli do USA, etiopské ministerstvo je stáhlo. Tomu ale na základě dalších informací uvedených v dopise Karel Vondruška nevěřil.

87) Službu u americké armády nastoupili v té době bývalí akademici Jaroslav Příplata a Vladimír Rodovský, demobilizováni byli v USA. O jejich dalších osudech v USA není autorovi bližší známo.

88) Pavel DVOŘÁK, *Karel*, Kostelní Radouň 2013, s. 41, vlastní náklad. Autor tímto děkuje Pavlu Dvořákovi, synovci Karla Vondrušky, za poskytnutí soukromých memoárů.

89) *Tamtéž*.

90) *The Bonegilla Migrant Reception and Training Centre* byl tábor, který byl zřízen pro příjem a školení přistěhovalců do Austrálie po druhé světové válce. Většinou zde byli pro příjezdu do Austrálie soustředěni migranti z neanglicky hovořících zemí.

do dolů v Tasmánii.⁹¹⁾ Z Německa jim přišlo ještě několik dopisů od Karla Vondrušky, který nakonec přijal práci dřevorubce v Kanadě.⁹²⁾

Krom těchto akademiků zvolili Austrálii jako svůj nový domov také někteří bývalí učitelé a instruktoři z LVA.⁹³⁾ V této své volbě nebyli osamoceni. V červnu 1952 informoval George Bartos z New Australian Liberal and Country Movement ministra pro emigraci H. E. Holta, že v Německu a Rakousku stále ještě zůstává přibližně pět tisíc Čechoslováků, jevících

Obr. 4: Na začátku cesty do Austrálie. Zleva Václav Chadim, Karel Vondruška a Jaroslav Tošner, Ludwigsburg, 9. 6. 1950 (archív V. A. Chadima).

91) Jaroslav Tošner pracoval dva roky v dolech v Tasmánii, poté si dokončil kurz pro instruktora létání a začal létání vyučovat v letecké škole v Sydney, což se mu stalo osudným. Zahynul 11. 8. 1955 v Sydney chybou žáka při srážce s jiným letadlem. Václav Chadim nejdříve pracoval v několika továrnách na elektroniku, odkud po čase odešel pracovat jako radio-inženýr a pilot u Gibbes Sepik Airways v Goroce na Nové Guineji a nakonec jako hydrolog pro australskou vládu. V šedesátých letech přesídlil s rodinou do Canberry, kde pracoval jako specialista pro výpočetní techniku až do odchodu do penze. V Canberře žije dodnes.

92) Po skončení práce dřevorubce v Kanadě vystřídal Karel Vondruška ještě mnoho zaměstnání. V roce 1964 získal americké občanství a v USA žil až do své smrti v roce 2012.

93) Autor má doložen australský pobyt pplk. Vladimíra Nedvěda, MBE DFC, mjr. Zdeňka Hanuše, rt. Milana Chvátala, rt. Jiřího Vejrycha, rt. Vladimíra Schánělce, špkt. Josefů Doubka a npor. Ladislava Novotného.

zájem o imigraci do Austrálie, kteří byli nuceni si po ukončení činnosti IRO táborů najít soukromé bydlení v oblastech spadajících pod kompetenci Australských komisí pro výběr migrantů. Těmito místy byly Mnichov-Funkaserne, Hanau u Frankfurtu, Wendorf u Hamburku a Salcburk v Rakousku. Dalších přibližně 1 200 jich zůstávalo v táboře Valka u Norimberku. Ani AFCR nebylo v tu dobu schopno sdělit, jaké je přesnější věkové zastoupení této skupiny obyvatel.⁹⁴⁾

Závěr

Ačkoli politické manifestace nebyly v americké zóně povoleny, zaplnila centrum Mnichova v květnu 1949 demonstrace stoupců protibolševického hnutí. Tuto akci se podařilo uskutečnit pod záminkou náboženské mše pod otevřeným nebem.⁹⁵⁾ Československá pouňorová uprchlická vlna tak nebyla jediná, která v sobě nesla myšlenku protikomunistického odporu. Čechoslováci zanechali v uprchlických táborech svou nesmazatelnou stopu a odkaz demokratického Československa si s sebou odnesli i do svých nových domovů. Frekventanti, absolventi i mnozí učitelé z Letecké vojenské akademie v Hradci Králové, kteří se rozhodli odejít do exilu, se dokázali úspěšně zapojit do života v zemích, které se staly jejich nových domovem. Odcházel s myšlenkou, že se v blízké době vrátí do vlasti zpět spolu se západními armádami.⁹⁶⁾ Díky předpokladům, které získali předchozím výcvikem v ČSR, se z nich často stali technici u aerolinií, piloti, inženýři, logisticy, ale osvědčili se i v mnoha jiných profesích. Jejich novými domovy se nakonec staly Austrálie, USA, Kanada, Velká Británie, Brazílie a mnohé další země. Někteří další bývalí akademici je následovali po srpnu 1968.

94) NAA, Canberra: A446, 1962/65549.

95) Anna HOLIAN, *Anticommunism in the Streets: Refugee Politics in Cold War Germany*, Journal of Contemporary History, Vol. 45, No. 1 (Jan., 2010), s. 134–161.

96) Z rozhovoru autora s Václavem Chadimem, 13. 9. 2014: „*Odcházel jsem do války, ale válka se nekonala.*“

FROM EAST BOHEMIA TO THE OTHER END OF THE WORLD

“It is a Long Way to a New Home.”

The study points out, using an example of selected personalities, a complicated situation of the Czechoslovak political refugees after February 1948 in the environment of German and Austrian refugee camps. The camps became an interchange station on the way to western countries, often being a milestone in their lives. The article describes personal journey of several individuals, former members of the Military Aviation Academy of Hradec Králové who decided to follow their former teachers in their search for freedom. Refugee camps became an interchange station not only on their journey to the west. Based on personal experience, the author describes the dramatic departures, unveiling the background of the camp life. He shows the dangers and pitfalls they had to face while making their most important life choice – the choice of a new home.